

Dziuba, Andrzej Franciszek

"Kościół i Państwo w PRL (1944-1989)",
Zygmunt Pawłowicz, Gdańsk 2004 :
[recenzja]

Warszawskie Studia Pastoralne 9, 128-131

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BP ZYGMUNT PAWŁOWICZ, **Kościół i Państwo w PRL (1944–1989)**, Wydawnictwo Oficyna Pomorska, Gdańsk 2004, ss. 544.

Dzieje Polski są niezwykle silnie związane z chrześcijaństwem, i to obrządku łacińskiego. To wzajemne oddziaływanie było wyjątkowym fenomenem w całej Europie, i wręcz trudno do końca to wyjaśnić w sposób ściśle racjonalny. Obecność wiary chrześcijańskiej oddziaływała na wszystkie sfery życia, tak społecznego jak i kulturalnego, ekonomicznego i politycznego.

Sfera polityka była zazwyczaj twórczym spotkaniem, ale historia pokazuje i zupełnie inne przykłady. Chrześcijaństwo zawsze wносиło znaczący wkład, zwłaszcza w kulturę i życie społeczne, choć nie było wyraźnie siłą polityczną. Dopiero po II wojnie światowej, w wyniku narzuconego totalitarnego systemu komunistycznego nastąpiły oznaki negatywnych relacji, wręcz walki. W swej intensywności przybierały one różne formy i zakres oraz były charakterystyczne dla poszczególnych okresów.

Biskup pomocniczy z Gdańska prof. Zygmunt Pawłowicz udostępnił obszerne opracowanie, które podejmuje próbę opisu wzajemnych relacji między Kościołem i Państwem totalitarnym. Jest on znanym teologiem i autorem licznych prac książkowych oraz artykułów naukowych, m.in. *Człowiek a religia* (Gdańsk 1986), *Człowiek a świadkowie Jehowy* (Gdańsk 1991), *Kościół i sekty w Polsce* (Gdańsk 2003), *Leksykon Kościołów, ruchów religijnych i sekt w Polsce* (Częstochowa 2008).

Po spisie treści (s. 5–6) zamieszczono przedmowę autora (s. 7–8).

Od strony treściowej opracowanie otwiera wstęp (s. 9–24). Tak pisze o nim sam autor: *We wstępie przedstawiam krótki opis genezy komunizmu i jego praktykę w stosunku do totalitarnego systemu wobec religii w ZSRR i w szeregu krajów Europy Środkowo-Wschodniej* (s. 8). Z kolei książka podzielona została na cztery rozdziały.

Pierwszy rozdział nosi tytuł: *Czas ponoszenia szczególnej odpowiedzialności za Kościół przez kardynała Adama Sapiechę 1944–1945* (s. 25–33). Zatem początki owych relacji, która rozpoczynała się z wieloma nie do końca jasnymi przesłankami.

Czas kształtowania powojennych struktur kościelnych przez kardynała Augusta Hlonda 1945–1948 (s. 35–80) to tytuł kolejnego rozdziału. Przerwana nagłą śmiercią posługa porządkowania i podejmowania prób ewangelizacji.

Trzeci rozdział opatrzone tytułem: *Czas przewodniczenia przez kardynała Stefana Wyszyńskiego Konferencji Episkopatu Polski 1948–1981* (s. 81–396). Czas dynamicznej konfrontacji i wręcz walki z Kościołem. Zróżnicowanie de facto było tylko grą i próbami znalezienia oraz zastosowania nowszych metod walki.

Ostatni rozdział poświęcono tematowi: *Czas prowadzenia Kościoła i Episkopatu Polski w ostatnim etapie panowania komunizmu w Polsce przez kardynała Józefa Glempa 1981–1989* (s. 397–517). Szczególnie czas *Solidarności*, ale także i tej pojętej jako cnota społeczna, a także dramatu stanu wojennego.

Treściowo całość książki zamyka zakończenie (s. 518–523).

Z kolei dodano w kolejności trzy skorowidze: bibliograficzny (s. 524–531), skrótów (s. 532) i rzeczowy (s. 533–544).

Do rąk czytelników trafiło stosunkowo obszerne opracowanie ważnego wycinka dziejów Kościoła w Polsce. Okres 1944–1989 było szczególnym etapem posługi chrześcijaństwa na ziemiach polskich, a to przede wszystkim ze względu na narzucony Polsce przez ZSRR system polityczny, który ze swej natury był negatywnie nastawiony do religii, a w tym szczególnie do chrześcijaństwa łacińskiego. Taka postawa nie mogła być obojętna i przybierała w praktyce szerokie bogactwo postaw walki z Kościołem.

Czas po II wojnie światowej był szczególnym nagromadzeniem wyjątkowych znaków negacji Kościoła. To wręcz planowany administracyjnie, i to przy pomocy specjalnego ministerstwa oraz tajnych służb plan nękania, aby w konsekwencji zlikwidować Kościół katolicki w Polsce. Były to rzesze urzędników i donosiciele, którzy żyli tylko i wyłącznie w oparciu o podejmowanie takich zadań. Dramatycznym stał się fakt, iż do tych zadań – tym bardziej bolesnych, bo prowadzonych w samym Kościele, pozyskano także duchownych czy prominentnych działaczy katolickich.

Sam autor, odnosząc się do treści książki, pisze: *Prezentuję więc dzieje tego wielkiego i dramatycznego „theatrum” historycznego, rozwijającego się na przestrzeni kilkudziesięciu lat w XX wieku – jakim była polityka wyznaniowa PRL* (s. 8). Faktycznie bogactwo jest wręcz oszałamiające, nawet gdy jest przedstawiane w formie tak bardzo syntetycznej.

W takim obrazie na stronach pracy przewija się bogactwo nazwisk. Zostało one skoncentrowanie wokół czterech wielkich mężów Kościoła w okresie po II wojnie światowej, tj. kardynałów A. Sapięhy, A. Hlonda, S. Wyszyńskiego i J. Glempa. Także periodyzacja rozdziałów została przeprowadzona w oparciu o lata posługi tych osób. To interesujący zabieg, ale do pewnego stopnia zdaje się jakby sugerować separację tych okresów, podczas gdy, jak to pokazuje sama książka, widać w nich zdecydowaną kontynuację. Co prawda dochodzą go głosy różne specyfikacje czy inne akcenty, ale ostateczna linia ewangelizacyjna pozostaje de facto ta sama.

Książka gdańskiego uczonego stanowi ciekawy przegląd znaczącego okresu dziejów Kościoła w Polsce. Ważnym wprowadzeniem w poszczególne lata jest „przebieg wydarzeń”, odnoszący się generalnie do wydarzeń międzynarodowych. Natomiast sprawom krajowym poświęcone są uwagi „w Polsce”. Tutaj autorowi udało się wskazać na wiele wiodących wydarzeń, które niejednokrotnie miały mniej lub bardziej decydujący wpływ i na dzieje Kościoła.

Ważnym stwierdzeniem autor dla interpretacji jego pracy jest stwierdzenie: *Napisałem te książkę jako biskup i teolog. Stąd też moje spojrzenie na Kościół w dziejach PRL jest nie tylko historyczne,*

ale także teologiczne. Taka ocenę postuluje Sobór Watykański II: „Kościół zawsze zobowiązany jest do badania znaków czasu i ich interpretowania w świetle Ewangelii” (s. 7).

Na kartach książki wybrzmiewa szczególne napięcie, w którym do pewnego stopnia występują tylko dwaj aktorzy: (...) *kilkudziesięcioletnia konfrontacja pomiędzy dwoma wspólnotami: świecką, ateistyczną i duchowną, Kościołem katolickim, jest przedmiotem analiz i opisów zawartych w tej książce* (s. 7).

Dobrym materiałem poglądowym są zamieszczone mapki (s. 30, 45) oraz tabele (s. 50, 51). Wydaje się, że w wielkim gąszczu nazwisk wręcz koniecznym jest przygotowanie odpowiedniego indeksu. Byłby on znacznym ułatwieniem w lekturze tego typu opracowania. Zestawienie takie pozwala na pełniejsze śledzenie działalności poszczególnych osób. Szkoda także, że w indeksie rzeczowym na rozdzielono bloków poszczególnych tytułów wskazaniem do którego roku one się odnoszą. Ten wyznacznik czynił by go bardziej przejrzystym i zarazem przydatnym.

Interesujący zestaw bibliograficzny przywołujące niemal wszystkie zasadnicze opracowania odnoszące się do omawianej problematyki. Szkoda, że nie sięgnięto tylko do oryginalnych myśli kard. S. Wyszyńskiego, a pominięto publikacje innych.

Prezentowane opracowanie jest swoistego rodzaju leksykonem czy encyklopedią ważnej tematyki z najnowszych dziejów Polski i Kościoła. Owo zestawienie Kościół i państwo okresie PRL-u wskazuje wyraźnie na zmaganie się obu rzeczywistości życia społecznego.

Bp Andrzej F. Dziuba